

УДК 811.111'42

Бехта-Гаманчук М. П.

ЕКСПРЕСИВНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ ІНТЕНЦІЙ НАРАТОРА В СУЧАСНОМУ БРИТАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Статтю присвячено дослідженню експресивних мовленнєвих актів як засобу реалізації комунікативних інтенцій наратора в текстах творів британської літератури дитячого страждання. Проаналізовано інтенції вибачення, подяки, вираження власного емоційного стану та засоби їх реалізації.

Ключові слова: комунікативна інтенція, мовленнєвий акт, експресив.

Бехта-Гаманчук М. П. Экспрессивные речевые акты как средство реализации коммуникативных интенций наратора в современном британском художественном тексте. – Статья.

Статья посвящена исследованию экспрессивных речевых актов как средства реализации коммуникативных интенций повествователя в текстах произведений британской литературы детского страдания. Проанализированы интенции извинения, благодарения, выражения собственного эмоционального состояния и средства их реализации.

Ключевые слова: коммуникативная интенция, речевой акт, экспрессив.

Bekhta-Hamanchuk M. P. Expressive speech acts as the means of realization of narrator's communicative intentions in contemporary British fiction. – Article.

The article deals with the study of expressive speech acts as a means of the realization of narrator's communicative intentions in the texts of misery lit. Communicative intentions of apologizing, thanking and expressing one's emotional state, as well as means of their verbalization, have been analyzed.

Key words: communicative intention, speech act, expressive.

Популярний нині комунікативно-прагматичний підхід до аналізу мовних явищ уможливило поглиблений аналіз суб'єктів мовленнєвої й комунікативної діяльності в текстах різножанрової типології. Вивчаючи тексти сучасних художніх творів, мовознавці дедалі більше уваги приділяють дослідженню мовлення наратора (на переконання І. Бехти, «збудованої автором фікційної особи, що висловлюється в епічному творі» [5, с. 69]) та його впливу на читача. Ученими, які розглядають ці проблеми, є У. Бут [22], М. Баль [21], Н. Фрідман [25], Ш. Ріммон-Кенан [27], М. Флудернік [24], Л. Долезел [23], Дж. Прінц [26], Ж. Женетт [9], Ф. Стензел [29], Р. Уолш [30], Р. Барт [1], А.-Ж. Греймас [8], М. Бахтін [2], В. Шмід [19], Ю. Лотман [11], Б. Успенський [17], І. Бехта [4], О. Ткачук [15]. Саме тому тексти художніх творів набувають дискурсного характеру та розглядаються як складне комунікативне явище (Ч. Філлмор [18], Дж. Серль [12], Р. Якобсон [20], В. Богданов [6], Н. Валгіна [7], Г. Солганик [13], І. Сусов [14], В. Кухаренко [10]).

Емоції, що виникають у наратора в результаті сприйняття й оцінювання дійсності (самого себе, персонажа, читача, певної проблеми чи особи), вербально експлікуються в експресивних мовленнєвих актах. Експресиви, на думку Дж. Серля, – це мовленнєві акти, метою яких є вираження поточного психологічного стану адресанта, його емоційно-оцінного ставлення до адресата, ставлення до змісту повідомлення [14, с. 121]. Експресиви під різними назвами фігурують майже в усіх класифікаціях мовленнєвих актів [14, с. 117–130]: експресива (Дж. Серль, 1986 р.), бехабітиви (Дж. Остін, 1962 р.), сатисфактиви (Д. Вундерліх, 1980 р.), перформативи (Г. Почепцов), зізнання (К. Бах, 1979 р.), експресиви (В. Богданов, 1988 р.).

При цьому вчені вважають, що вони є найбільш невивражено окресленим Дж. Остіном та Дж. Серлем іллокутивним типом мовленнєвого акту [1, с. 227].

Експресивна функція є однією з найбільш важливих текстових функцій. Р. Якобсон виділив шість компонентів будь-якого мовленнєвого акту (адресанта, адресата, повідомлення, код, контекст та контакт), кожному з яких відповідає певна функція мови [20, с. 196]. Саме на адресантові зосереджується емотивна, або ж експресивна, функція мови, адже саме він прямо виражає своє ставлення до того, що повідомляється.

Метою статті є аналіз домінантних комунікативних інтенцій наратора в експресивних мовленнєвих актах та засоби їх актуалізації. Основний корпус ілюстративного матеріалу складають контекстуалізовані фрагменти текстів творів жанру літератури дитячого страждання (англ. *misery lit, trauma fiction*), що є нежанром біографічної літератури, у якому описується важке, буремне життя дитини як наслідок насильства [28, с. 91]. Критерієм виділення фрагментів для аналізу була наявність особового займенника першої особи однини в сполученні з перформативним дієсловом, тобто словосполучення I + Verb.

О. Тодор стверджує: «Експресивність є вираженням суб'єктивних інтенцій мовця, що пов'язані з емоційним переживанням інформації про світ, в особливих мовних засобах, які передають ці інтенції у формі експресивного забарвлення» [16, с. 7]. Експресиви слугують для висловлення психологічного стану мовця [12, с. 183]. Домінантними інтенціями наратора в експресивних мовленнєвих актах є емотивна інтенція, або інтенція емотивності (вираження власного емоційного стану), інтенція вибачення та інтенція подяки.

Інтенцію вибачення спостерігаємо найчастіше, оскільки наратор постійно вибачається за свою погану поведінку, боячись гніву дорослих або вважаючи себе, під впливом батьків, поганою, нечемною дитиною. Реалізація комунікативної інтенції вибачення досягається шляхом використання різноманітних за своєю структурою висловлювань.

(1) *The next morning I made a string of excuses to Lilian about how I felt too sick to go to school. I never told her about John or my social problems at school. If I did, I knew Rudy and Ms Gold would be furious.*

After a few weeks of the cold shoulder, I apologized to John and his gang. As a way of showing my friendship, I presented John with a carton of Marlboro cigarettes I had stolen the day before. "All right, kid," John smiled. "The boys and I forgive your weakness, but you still have to be initiated into our group" [31, с. 140–141].

У прикладі (1) наратор вибачається перед хлопцями, яких він вважав своїми друзями та які були єдиними, хто хотів із ним дружити. Для нього Джон та його компанія були авторитетами, їхня думка мала велике значення. Саме тому він прийняв рішення вибачитись і повернутись до них, хоча й відчував, що це не зовсім правильно. Інтенція вибачення при цьому актуалізується за допомогою конструкції з минулим часом дієслова *to apologize*. Однак частіше використовується словосполучення з теперішнім часом дієслова стану *to be + sorry*, яке є домінантною формою актуалізації інтенції вибачення:

(2) *I stood on front of the three of them, not understanding the consequences of my actions. What's the big deal? I asked myself again.*

"I'm sorry," I blurted. "It's all my fault. I asked Larry to do it. All we did was ride down the street. What's the problem?" I asked innocently [31, с. 114].

Вираження іллокутивної сили вибачення в прикладі (2) інтенсифікується через використання фрази *It's all my fault*, що означає визнання своєї провини. Ще однією часто вживаною фразою-інтенсифікатором є фраза *I didn't mean to*:

(3) *To Mother:*

I'm so sorry. I didn't mean for it to come to this. I didn't mean to tell the secret. I didn't mean to hurt the family. Can you ever forgive me?

Your son, David [31, с. 54].

У прикладі (3) оповідач пише записку своїй матері перед судовим засіданням, на якому його віддали на виховання в прийомну родину. Будучи жертвою насилля в сім'ї, хлопчик все одно відчуває свою провину та вибачається перед матір'ю, додаючи, що не мав наміру образити сім'ю. Інтенція вибачення носить латентний характер, властивий ненадійному наратору.

Також спостерігаємо конструкцію з лексемою *excuse*, яка зберігає граматичну форму наказового способу:

(4) *As the man continued to stare at me from behind the desk, I began to fumble with my hands. I couldn't take it any longer. "Excuse me, sir, are you the psychiatrist? Do you want me to lay down on the couch, or is it okay to sit here?" I asked in a broken voice [31, с. 100].*

Інтенція подяки в проаналізованих контекстуалізованих фрагментах текстів жанру літератури дитячого страждання актуалізується здебільшого за допомогою експліцитного перформативного дієслова *to thank* (приклад 5) або конструкції з дієсловом стану у відповідному часі *to be + thankful* (приклад 6):

(5) *The elderly woman who ran the temporary foster home introduced herself as "Aunt Mary" and greeted me at the kitchen door. I thanked the police officer with the strongest handshake I could. I felt that he had worked overtime for me. He knelt down and said in a deep voice, "David, it's kids like you that made me want to become a policeman." Without thinking, I grabbed his neck. The moment I did, my arms felt as if they were on fire. I didn't care. "Thank you, sir." [31, с. 34].*

(6) *As the words spilled out, I knew I was in trouble. For the next four nights, I curled up beneath a set of old wool blankets on the living room couch. I didn't know why I had made Harold so upset, but at least I had a place to stay. For that, I was thankful [31, с. 185].*

У прикладі (5) наратор висловлює вдячність полісмену, який, забравши його від жорстоких батьків, привіз у прийомний будинок. Подяка тут виражається як експліцитно, так і імпліцитно. Прочитавши реакцію на слова полісмена (*Without thinking, I grabbed his neck*), розуміємо, що дитина дуже вдячна та висловила цю вдячність без роздумів, обійнявши полісмена.

Важливою інтенцією наратора в експресивних мовленнєвих актах є вираження власного емоційного стану (емотивна інтенція, або інтенція емотивності). З огляду на специфіку жанру превалюють експресиви негативної емоційності, у яких наратор описує пережиті негативні емоції різного ступеня (недовіру, сум, переляк, ненависть (приклад 7)), які експлікуються за допомогою таких конструкцій із дієсловом у відповідному часі: *to be + adjective, to feel + adjective, to feel like doing something, I + emotive verb*.

(7) *In school teachers had to prod me awake as I snored in their classes. I resented the kids who laughed at me. Some of these same kids acted high and mighty whenever they saw me labor at the restaurants, strutting in to show off their dates or flashy clothes, knowing they would never have to work like I did in order to survive [31, с. 232].*

Повідомлення наратора про позитивні пережиті емоції трапляються, проте не є частими:

(8) *Even though I'm wearing ragged pants, a torn, thin, longsleeved shirt and a pair of wornout*

tennis shoes, I feel happy inside. I'm warm. I tell myself I'm never going back. After years of living in fear, surviving torturous beatings and eating out of garbage cans, I now know I will somehow survive [31, с. 10].

Зі стилістичних засобів часто спостерігаємо порівняння – засіб художньої образності, один із видів тропів, що полягає в зіставленні одного предмета або явища з іншим для того, щоб глибше розкрити, яскравіше змалювати його:

(9) *I feel like an insect about to be squashed. My dry mouth opens. I can feel a film of paste separate from my lips. I begin to stutter* [31, с. 7].

Порівняння, через яке актуалізується емотивна інтенція, у прикладі (9) має типову структуру *предикат + компаративний сполучник (feel + like)*.

Можемо зробити висновок, що комунікативні інтенції вираження емоційного стану, подяки та вибачення актуалізуються в експресивних мовленнєвих актах за допомогою мовних засобів різних рівнів:

- граматичного (перформативні дієслова);
- лексичного (емоційно забарвлена та емоційно-оцінна лексика, стилістичні засоби);
- синтаксичного (структура окличного речення, фрази-інтенсифікатори).

Таким чином, експресивні мовленнєві акти є ефективним засобом реалізації комунікативних інтенцій оповідача в текстах творів жанру літератури дитячого страждання, адже семантика експресивних лексем і конструкцій містить емотивно-суб'єктивну гаму оцінок предметів та об'єктів мовлення.

Перспективним вважаємо дослідження засобів реалізації домінуючих комунікативних інтенцій наратора в інших мовленнєвих актах: репрезентативних, директивних, комісивних і декларативних.

Література

1. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX веков. Трактаты, статьи, эссе. – М. : МГУ, 1987. – С. 387–422.
2. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 407 с.
3. Безугла Л. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л. Безугла. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
4. Бехта І. Дискурс наратора в англійській прозі / І. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
5. Бехта І. Наратор та форми нарації у сучасній англійській прозі / І. Бехта // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». – 2001. – Вип. 24. – С. 68–72.
6. Богданов В. Классификация речевых актов / В. Богданов // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин, 1989. – С. 25–37.
7. Валгина Н. Теория текста / Н. Валгина. – М. : Логос, 2004. – 280 с.

8. Греймас А.-Ж. Структурная семантика: поиск метода / А.-Ж. Греймас. – М. : Академический проект, 2004. – 386 с.

9. Женетт Ж. Фигуры : в 2 т. / Ж. Женетт. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998–. – Т. 1. – 1998. – 472 с. ; Женетт Ж. Фигуры : в 2 т. / Ж. Женетт. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998–. – Т. 2. – 1998. – 472 с.

10. Кухаренко В. Лингвистические исследования английской художественной речи / В. Кухаренко. – О. : ОГУ, 1978. – 60 с.

11. Лотман Ю. Лекции по структуральной поэтике / Ю. Лотман // Лотман Ю. Язык. Семиотика. Культура / Ю. Лотман. – М. : Гнозис, 1994. – С. 17–264.

12. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–195.

13. Солганик Г. Стилистика текста / Г. Солганик. – М. : Наука, 2002. – 256 с.

14. Сусов И. Лингвистическая прагматика / И. Сусов. – Винница : Нова книга, 2009. – 272 с.

15. Ткачук О. Наратологичний словник / О. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.

16. Тодор О. Експресиви в аспекті синонімії (структурно-семантичний та психолінгвістичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. Тодор. – К., 1995. – 20 с.

17. Успенский Б. Поэтика композиции: структура художественного текста и типология композиционной формы / Б. Успенский. – М. : Искусство, 1970. – 224 с.

18. Филлмор Ч. Основные проблемы лексической семантики / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – 1983. – Вып. 12. – С. 74–122.

19. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

20. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм «за» и «против». – М., 1975. – С. 193–230.

21. Bal M. Narratology. Introduction to the Theory of Narrative / M. Bal. – 2 ed. – Toronto : University of Toronto Press, 2002. – 254 p.

22. Booth W. The Rhetoric of Fiction / W. Booth. – Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1961. – 455 p.

23. Dolezel L. The Typology of the Narrator. Point of View in Fiction / L. Dolezel // To Honor Roman Jakobson. – Vol. 1. – The Hague ; Paris, 1967. – P. 541–552.

24. Fludernik M. The Fictions of Language and the Languages of Fiction: the Linguistic Interpretation of Speech and Consciousness / M. Fludernik. – London : Routledge, 1993. – 200 p.

25. Friedman N. Form and Meaning in Fiction / N. Friedman. – Athens : The University of Georgia Press, 1974. – 420 p.

26. Prince G. Narratology. The Form & Functioning of Narrative / G. Prince. – Berlin ; New York : Mouton Publishers, 1982. – 184 p.

27. Rimmon-Kenan Sh. Narrative Fiction. Contemporary Poetics / Sh. Rimmon-Kenan. – London ; New York : Routledge, 2002. – 192 p.

28. Rothe A. Popular Trauma Culture: selling the pain of others in the mass media / A. Rothe. – New Brunswick : Rutgers University Press, 2011. – 206 p.

29. Stanzel F. A Theory of Narrative / F. Stanzel. – Cambridge : Cambridge University Press, 1984. – 293 p.

30. Walsh R. Who Is the Narrator? / R. Walsh // Poetics Today. – 1997. – Vol. 18. – № 4. – P. 495–513.

Джерела ілюстративного матеріалу

31. Pelzer D. The Lost Boy / D. Pelzer. – London : Orion Books Ltd, 2000. – 272 p.